

Pieter Bots

werkt bij de Raad voor Cultuur en was tussen 1994 en 2006 theater- en filmcriticus, onder andere voor *Het Parool*, *De Filmkrant* en *TM*, tijdschrift over theater, muziek en dans

kruisbestuivingen. Zo gauw er vaak video-schermen op het toneel verschijnen, zal de criticus zich in zijn metier moeten verhouden tot de multimediale theatertaal, en als theatermakers breakdancers en hiphoppers voor hun voorstellingen inhuren, dan verlangt ook dat aanpassingsvermogen van de criticus. Critici zullen in hun recensies moeten zoeken naar het juiste vocabulaire en beoordelingskader, en door deze makers te interviewen en er achtergrondstukken over te schrijven, bouwen ze ook meer expertise op.

Zo is de theaterkritiek – net als het theater zelf – permanent in beweging. Dat de kritiek altijd een pasje achterloopt bij interdisciplinaire en interculturele ontwikkelingen, is niet meer dan normaal. Critici beschrijven de avant-garde, en kunnen niet voor de troepen uitlopen. Maar ze moeten genoeg conditie hebben om het theater bij te kunnen benen. En daar hoort permanente work-out bij: door met beide benen in de hedendaagse samenleving te staan, zich open te stellen voor en te verdiepen in andere disciplines en culturen, het vocabulaire aan te scherpen, en alle ontwikkelingen kritisch te volgen.

Populair en springlevend

Cabaret in Nederland

Rinske Wels De grote hoeveelheid cabaretiers eist zo langzamerhand haar tol. Zelfs de cabaretiers zélf klagen dat Nederland te vol is – te vol grappenmakers, welteverstaan. Gelukkig is er dan altijd nog het kwalitatief hoogstaande cabaret. Daaraan zal altijd behoefte zijn.

Cabaret is in. Cabaret is hot. Een cabaretier in je theater betekent meestal een volle zaal. Dat is niet altijd zo geweest. Eind jaren zeventig werd het cabaret morsdood verklaard. Het was volgens veel artiesten een besmeurd begrip geworden, liever noemden ze hun voorstellingen ‘show’, ‘muziektheater’ of ‘totaaltheater’. Het publiek liet het *en masse* afweten. Jasperina de Jong begon in die tijd in het Haagse Congresgebouw haar voorstelling met de vraag of de toeschouwers soms met één auto waren gekomen. Anderen hielden er gewoonweg mee op, zoals het Kabaret Ivo de Wijs.

Maar zoals het zo vaak gaat in de geschiedenis, krabbelde het cabaret weer uit het dal. Begin jaren tachtig stond een nieuwe generatie op die – veelal met losse humor en een langlevende-de-lol-houding – het publiek weer wist te vermaken. Paul de Leeuw, Bert Visscher, Youp van 't Hek, Herman Finkers en Brigitte Kaandorp kondigden een nieuwe hausse van het

cabaret aan die nog steeds voortduurt, zij het dat er verandering op til is.

Populariteit betekent namelijk ook dat er veel van is. Kwestie van vraag en aanbod. Dat komt de kwaliteit op zijn zachtst gezegd niet altijd ten goede. Nederland is de afgelopen jaren overspoeld door wannabe-cabaretiers die bij wijze van spreken drie goede grappen konden vertellen en daarmee de boer op gingen. Als er maar te lachen viel. Dat wilden mensen graag, een avondje onbekommerd lachen. Met name de stand-upcomedians hebben daar enorm van geprofiteerd. Hun vorm – op een podium staan en grappen maken – leek het beste recept voor succes.

Gekantelde blik

Die grote hoeveelheid cabaretiers begint zo langzamerhand haar tol te eisen. Zelfs de cabaretiers zélf klagen dat Nederland te vol is. Te vol met grappenmakers welteverstaan. Erik

van Muiswinkel en Diederik van Vleuten sneren in hun huidige voorstelling *Prediker en Hooglied* over ‘zomeravond-lachhilariaades’ en volgens Youp van ’t Hek in *Schreeuw-storm* is Nederland ‘dicht-gecabaret’. Dat is echt geen jaloezie. Het is een aanklacht tegen het niet-kritische publiek dat ‘gewoon lekker wil lachen’. Tegen de media die programma’s graag laten ‘opleuken’ door een cabaretier met zijn mening/kunstje/column. En omdat er zoveel werk is, zijn er ook zoveel cabaretiers. En omdat ze aandacht krijgen op tv, zitten de zalen vol. Mensen kunnen heerlijk onderuitzakken in het theaterpluche en willen liever even nergens aan denken. Maar goed cabaret gaat juist over nadenken. Een goede cabaretier kantelt je blik, zijn grappen en verhalen laten je net iets anders naar de werkelijkheid kijken. Niet alleen maar gemakkelijk ‘Verdonk’, ‘Talpa’ of ‘Bonnie St. Claire’ roepen en dan wachten op de lach van de herkenbaarheid.

De grappenmakers van die laatste categorie krijgen het steeds moeilijker. De tijden zijn aan het veranderen. Na het cabaretjunkfood lijkt het wel of mensen zin krijgen in de daghap of misschien wel een driegangenmaaltijd. Het publiek wordt kritischer.

Nederland is uniek met zijn veelzijdige en bloeiende cabaret-cultuur

Zalen zitten niet meer steevast vol als er cabaret in het schouwburgboekje staat.

De blik wordt gericht op andere, gevarieerdere vormen van cabaret. En ook jonge theatermakers en cabaretiers kiezen niet meer automatisch voor de gemakkelijke weg. Ze mikken niet zozeer op de grappen, maar concentreren zich op verhalen, liedjes en scènes waarin ook plek is voor ontroering. Katinka Polderman is zo’n nieuwkomer, met haar tragikomische liedjes treedt ze moeiteloos in de voetsporen van Joop Visser en Jeroen van Merwijk. Een duo als Dames voor na vieren maakt korte, toneelmatige scènes met steeds terugkerende personages. En passant nuanceren ze vrolijk de vrouwenemancipatie. Ronald Goedemondt laat in *Ze bestaan echt* een ietwat wereldvreemde, paranoïde jongen zien die zich verliest in zijn verbeelding. De jonge Pieter Derks maakt niet alleen mooie liedjes, maar vertelt ook een prachtig verhaal vol metaforen over de wereldproblematiek. De nieuwe generatie biedt zogezegd hoop.

Maar ook de wat oudere rotten lijken uitgekeken op al te gemakkelijke Ikea- en supermarktgrappen. Liedjesschrijver en taalvirtuoos Kees Torn bijvoorbeeld werd geconfronteerd met een aantal sterfgevallen in zijn omgeving en verwerkte die in zijn nieuwste programma *Dood en verderf*, waarvoor hij prompt een nominatie voor de Poelifinario – de VSCD-cabaretprijs voor de indrukwekkendste voorstelling van het seizoen – kreeg. Dat geldt ook voor Marc-Marie Huijbregts, die met *Opdat ik niet vergeet* een bijzonder programma over overgave maakte. Javier Guzman die zijn afkickproces deelt met zijn publiek in *Delirium*. Sara Kroos die in *Zoetgevoisd* de diepste geheimen van haar toeschouwers probeert te ontmaskeren, of de Vlaamse broers van Kommil Foo, die met *Spaak* een zeldzaam mooie combinatie van muziek, slapstick, sprookje, mime, verhalen en grappen, pijn en poëzie hebben

gemaakt over dat ene grote thema: de liefde. Die verdieping maakt het cabaret alleen maar interessanter, kleurrijker en gevarieerder.

Nederland buitenbeentje

Daarin was ons land al een buitenbeentje. Nederland is uniek met zijn veelzijdige en bloeiende cabaretcultuur; nergens ter wereld is het genre zo uitgebreid en uitgebouwd als bij ons. Over de vraag wat cabaret precies is, kun je eindeloos discussiëren, zo is gebleken. Een der eerste cabarethistorici in ons land, Wim Ibo (1918–2000), bakende voor het eerst het genre af. Zijn definitie van cabaret lijkt nogal smal in onze ogen: ‘Professionele literair-muzikale theaterkleinkunst in een intieme omgeving voor een intelligent publiek.’

Zo bekeken valt er nogal wat af dat tegenwoordig in het theater, en ook op tv, wel onder de noemer cabaret valt. Als we Ibo mogen geloven, is het met broden gooien, dat Rooyackers, Kamps en Kamps deden in hun tweede programma, geen cabaret. Laat staan de krankzinnige liedjes en verzinsels van Hans Teeuwen. Iemand die zich tot in de nok van het theater laat hijsen – Wilfried de Jong, toen hij nog een theaterduo vormde met Martin van Waardenberg – mag zich dan geen cabaretier noemen. Maar ook grappenchaoot Bert Visscher in een uitverkocht Carré telt dan niet mee, want afgezien van de nonsens die Visscher brengt, kan Carré met zijn 1750 stoelen toch moeilijk gezien worden als een ‘intieme omgeving’. En wat te denken van de groten-deels muzikale programma’s van Herman van Veen of Jenny Arean? Aan de andere kant: stand-upper Eric van Sauers heeft nog nooit een noot gezongen.

Aan de grenzen van Ibo is de afgelopen jaren meer en meer gemorrelt. Tegenwoordig is er muziektheater, muzikaal cabaret, fysiek cabaret, traditioneel cabaret, verhalend cabaret, toneelmatig cabaret, nonsenscabaret,

slapstick/variété en stand-upcomedy te onderscheiden. Wie weet zijn er nog meer varianten te verzinnen. Dan is er ook geen sprake meer van ‘alleen maar’ cabaret, dat heet kleinkunst.

Een raar woord eigenlijk, want het suggereert dat die vele vormen van cabaret geen echte kunst zouden zijn. Het tegendeel is natuurlijk waar. Cabaret is bij uitstek een persoonlijkheidskunst. Een acteur staat vaak in het stuk dat door een ander geschreven is. Diens teksten moet hij zich eigen maken en hij leeft zich zo goed mogelijk in in de rol die hij speelt. Dat doet hij niet zonder de visie van de regisseur. Diens kijk op een stuk geeft de doorslag. Een cabaretier maakt gemiddeld elke twee seizoenen een compleet nieuw programma. Eigen teksten, eigen liedjes, eigen ideeën, een eigen visie en een regisseur die meedenkt, bijstuurt en adviseert. Dat maakt de kunstvorm niet gemakkelijk en dus serieus te nemen.

Jezelf uitvinden

Maar omdat het om grappen gaat – vaak gezien als plat vermaak – mocht het cabaret zich nooit verheugen in aandacht van serieuze kunstbeschouwers. Ten onrechte. Want zoals gezegd, goed cabaret gaat over nadenken en jezelf steeds vernieuwen. Freek de Jonge – al bijna veertig jaar in het vak – is misschien wel het beste voorbeeld voor de kunstvorm cabaret. Ogenschijnlijk schudt hij de ene voorstelling na de andere uit zijn mouw, maar achter de schermen blijkt dat het voor hem een kwestie is van jezelf voortdurend opnieuw uitvinden. De Jonge vertelde in een interview: ‘Je zou zeggen dat het schema en de manier van doen steeds duidelijker moeten zijn, zodat de mensen denken: ja, dat weten we nou wel. Maar ik moet zorgen dat ik niet voorspelbaar word. Er zijn artiesten en er zijn kunstenaars. Een artiest is een reproducerend kunstenaar. Iets dat hij een keer ontdekt heeft, herhaalt hij tot in het oneindige. Een kunstenaar is iemand die elke

Rinske Wels

is cabaretrecensente voor dagblad *Trouw* en presentator van het VARA-radioprogramma *Het Circus Jeroen Bosch*

keer iets nieuws moet maken. Ik zou niet anders willen en kunnen werken.'

Goed cabaret zit daarnaast het liefst op de ader van de tijd, houdt mensen een spiegel voor en laat ze nadenken over zichzelf, de maatschappij en hun eigen rol daarin. Dat maakt cabaret tot een van de meest directe kunstvormen. Een cabaretier kent geen vierde wand en kan het publiek dus rechtstreeks aanspreken. Het vingertje is daarbij langzamerhand verdwenen. De moraalridders, waarvan bijvoorbeeld Freek de Jonge een belangrijke vertegenwoordiger was, schreeuwen niet meer zo hard. De oplossingen zijn misschien wel minder gemakkelijk geworden. Wat een cabaretier tegenwoordig veelal doet, is vanuit een persoonlijk engagement een verhaal vertellen. Over hoe hij de dingen beleeft, zijn angsten en twijfels. Kijk bijvoorbeeld naar het superieure *Tegen beter weten in* van Theo Maassen. Omdat een cabaretier vaak een andere, meer door-dachte kijk op de werkelijkheid heeft of toont, zet hij als het goed is zijn publiek aan het denken. Daarmee is cabaret een eigentijdse kunstvorm waar rekening mee dient te worden gehouden.

Stadsschouwburg Amsterdam

